

Νίκου Παρασκευόπουλου, Η ποινική καταστολή της χρήσης ναρκωτικών στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα, 1989

της Αφροδίτης ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ
Τομέας Εγκληματολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Θα ήθελα να ξεκινήσω την παρουσίαση του βιβλίου του καθηγητή Νίκου Παρασκευόπουλου με μία παρατήρηση: το βιβλίο αυτό θα είναι πάντα επίκαιρο στο μέτρο που αποτελεί σχεδόν μόνιμο φαινόμενο της ελληνικής κοινωνίας ένα κλίμα ηθικού πανικού απέναντι στο πρόβλημα της χρήσης ναρκωτικών, θα μυθοποιούνται οι διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά του και θα αποεχοποιούνται οι διαστάσεις και τα σταλτικές επιλογές για την αντιμετώπισή του. Απέναντι σ' ένα κοινό αποπροσανατολισμένο και αισθανόμενο να απειλείται από έναν μυθικών σχεδόν διαστάσεων κίνδυνο, η καταστολή, παρά την οφθαλμοφανή αποτυχία της, παραμένει η βασική πρόταση, η οποία αποσπά συναίνεση.

Ο Νίκος Παρασκευόπουλος αναπτύσσει την προβληματική της αποποινικοποίησης. Η προβληματική αυτή δεν είναι καινούργια στην Ελλάδα, έχει αποτελέσει, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80, αντικείμενο συζητήσεων και υπάρχει μία ενδιαφέρουσα σχετική βιβλιογραφία. Η πολύ σημαντική, όμως, συμβολή του έργου αυτού, έγκειται στην πολύπλευρη και συστηματική προσέγγιση του θέματος. Ο συγγραφέας, μέσα από ένα λιτό και μεστό λόγο, δεν περιορίζεται στην οπτική του ποινικολόγου. Τα επιχειρήματά του τα αντλεί επίσης από τον χώρο του Συνταγματικού Δικαίου και της Εγκληματολογίας και τα ενισχύει και τα τεκμηριώνει με μία πλούσια βιβλιογραφία. Ο ίδιος, αποφεύγοντας αξιωματικές τοποθετήσεις απέναντι στο υπό μελέτη αντικείμενο, στον επίλογο του βιβλίου του χαρακτηρίζει τις σκέψεις του σαν προτάσεις διαλόγου. Ενός διαλόγου, θα έλεγα, τον οποίο η παρούσα συγκυρία (επικείμενη νομοθετική μεταρρύθμιση), τον καθιστά όχι απλώς χρήσιμο αλλά και αναγκαίο: η επαναπρόταση της ποινικής καταστολής θα πρέπει να βασίζεται σε επιχειρήματα εξίσου έγκυρα μ' αυτά που καταγράφει και αναλύει ο Νίκος Παρασκευόπουλος σε σχέση με την μέχρι τώρα αποτυχία της.

Στο βιβλίο του, ο Νίκος Παρασκευόπουλος αναφέρεται τόσο στην ποινική καταστολή της χρήσης ναρκωτικών από μη εξαρτημένα άτομα, όσο και στην θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου χρήστη στα πλαίσια του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Τα ειδικότερα θέματα είναι ταξινομημένα σε δύο ενότητες. Η πρώτη αφορά στην αξιολόγηση της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών, όχι μόνον από την άποψη της αποτελεσματικότητας αλλά και από την άποψη της ορθότητας και της συμφωνίας της με τις γενικότερες δικαιοπολιτικές αρχές. Στη δεύτερη ενότητα, εξειδικεύεται περισσότερο το ση-

μείο αναφοράς και γίνεται μία κριτική παρουσίαση βασικών σημείων του Ν. 1729/87 με παρατηρήσεις για την ερμηνεία και τον τρόπο εφαρμογής του. Στα πλαίσια της ανάπτυξης των επιμέρους θεμάτων, γίνονται αναφορές και σε ξένες νομοθεσίες, των οποίων επισημαίνονται κάποια γενικά χαρακτηριστικά, και συγκρίσεις του ελληνικού θεσμικού πλαισίου με αυτό άλλων χωρών. Σ' αυτό το πλαίσιο, ο συγγραφέας επισημαίνει ότι η ελληνική νομοθεσία για τα ναρκωτικά, είναι από τις αυστηρότερες στην Ευρώπη. Αυτή η επισήμανση αποκτά ειδικό βάρος ενόψει ενός εύλογου ερωτήματος: μιά αυστηρά κατασταλτική πολιτική δοκιμάστηκε επί 10ετίες στην Ελλάδα και αποδείχθηκε εντελώς αναποτελεσματική. Αντίθετα δεν δοκιμάστηκαν εναλλακτικές προτάσεις ελέγχου του προβλήματος, οι οποίες τοποθετούν την χρήση, την κατοχή και της προμήθεια για προσωπική χρήση, έξω από τον χώρο του ποινικού ελέγχου. Τι δικαιολογεί, λοιπόν, την εμμονή σ' αυτό το αποτυχημένο μοντέλο κοινωνικού ελέγχου του προβλήματος, όταν δεν έχουν εφαρμοσθεί και αξιολογηθεί αρνητικά κάποια άλλα μοντέλα;

Εισάγοντας τον αναγνώστη στην πρώτη ενότητα θεμάτων, ο Νίκος Παρασκευόπουλος παρατηρεί: «Η ποινική καταστολή είναι πραγματικά ένα έσχατο και αναπόφευκτο και στην εποχή μας μέσο αντεγκληματικής πολιτικής, που μπορεί και πρέπει να χρησιμοποιείται, αλλά με τους εξής βασικούς όρους: Πρώτο, ότι η ποινή θα επιβάλλεται μόνο σε ενόχους δράστες, για πράξεις που προσβάλλουν αγαθά ανταποκρινόμενα σε βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Δεύτερο, ότι η καταστολή, όσο διατηρεί τα δομικά της χαρακτηριστικά, δεν θα μετονομάζεται ούτε θα μεταμφιέζεται σε θεραπεία ή μέτρο ασφάλειας, γιατί η μεταμφίεση αυτή οδηγεί σε έμμεσο παραμερισμό στοιχειωδών εγγυήσεων (ορισμένη διάρκεια, ένδικο μέσα, κλπ.), που περιβάλλουν την ποινή.» (σελ. 22-23). Παρατηρεί, λοιπόν, ότι αυτοί οι όροι δεν εκπληρούνται στην περίπτωση της ποινικής καταστολής της χρήσης, προμήθειας ή κατοχής για προσωπική χρήση. Παράλληλα, η υποχρεωτική θεραπεία, η οποία επιβάλλεται στον τοξικομανή χρήστη, διατηρεί τα δομικά χαρακτηριστικά της ποινής. Η άποψη αυτή αναλύεται στις επόμενες παραγράφους.

Σ' ένα πρώτο επίπεδο ο συγγραφέας διερευνά τους λόγους του αξιόποινου της χρήσης ναρκωτικών, υποστηρίζοντας και τεκμηριώνοντας την άποψη ότι η χρήση ναρκωτικών, όπως και η κατοχή ή προμήθεια για προσωπική χρήση, δεν προσβάλλουν κάποιο έννομο αγαθό, αλλά αποτελούν πράξεις αυτοπροβολής. Σε σχέση, δε, με την επικινδυνότητα του τοξικομανή, ως βάσης στην οποία θα μπορούσε να στηριχθεί το αξιόποινο, ο συγγραφέας παρατηρεί ότι: πρώτον, το ελληνικό ποινικό δίκαιο τιμωρεί την πράξη και όχι την επικινδυνότητα. Δεύτερο, και αναφορικά με τη θεωρούμενη ως βασική έκφανση αυτής

της επικινδυνότητας, τη σχέση χρήσης ναρκωτικών και εγκληματικότητας, ότι, με βάση τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα, η σχέση αυτή καθορίζεται από τη συνεπίδραση πολυάριθμων και πολύμορφων παραγόντων, δεν αποτελεί άμεση συνέπεια της χρήσης. Επισημαίνει, εξάλλου, το γεγονός ότι η εγκληματικότητα βίας του τοξικομανή, πέρα από αυτή που συνέεται με την προσπάθεια απόκτησης των ναρκωτικών (οφείλεται, κατά συνέπεια, στην απαγόρευσή τους), δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά.

Εν συνεχεία, ο Νίκος Παρασκευόπουλος, θέτει το πολύ ενδιαφέρον ζήτημα της συνταγματικότητας των σχετικών ρυθμίσεων. Αναφερόμενος στην έννοια του όρου «πράξη» κατά το ποινικό δίκαιο, επισημαίνει ότι η χρήση και η κατοχή για προσωπική χρήση που γίνονται κρυφά και με προφυλάξεις, δεν ανταποκρίνονται στην, σύμφωνα με την κρατούσα στο ποινικό δίκαιο άποψη, έννοια του όρου πράξη. Κατά συνέπεια, η ποινικοποίηση τους δεν εναρμονίζεται τόσο με το άρθρο 7 § 1 του Συντάγματος, όσο και με το άρθρο 14 του Π.Κ. Παράλληλα, θέτει το ερώτημα κατά πόσον εναρμονίζεται με τις επιταγές των άρθρων 2 § 1 και 5 § 1 του Συντάγματος (περί σεβασμού και προστασίας της αξίας του ανθρώπου και ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του, αντίστοιχα). Το ερώτημα αυτό το συνδέει με την γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής. Ειδικότερα, δε, σε σχέση με τις επιταγές του άρθρου 2 § 1 παρατηρεί ότι η αρχή, σύμφωνα με την οποία «ο άνθρωπος πρέπει να αντιμετωπίζεται ως αυτοπροσδιοριζόμενο ον και όχι ως απλό μέσο άσκησης μιάς πολιτικής», η οποία έχει αναγνωρισθεί ως σκληρός πυρήνας της έννοιας της αξίας του ανθρώπου κατά τη συνταγματική αυτή επιταγή, θα πρέπει να αποτελεί κατευθυντήρια γραμμή για τον νομοθέτη. Στην περίπτωση, όμως, της χρήσης ναρκωτικών, «ο δράστης δεν έχει τελέσει **πράξη** που να θίγει τρίτον. Η ποινή που θα του επιβληθεί είναι, επομένως, μέσο για να αποτραπούν τρίτα πρόσωπα από τη χρήση και αυτό αντιβαίνει στην προαναφερόμενη αρχή» (σελ. 39).

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις διατυπώνονται επίσης σε σχέση με την αποτελεσματικότητα της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών ενόψει των στόχων της αντεγκληματικής πολιτικής, οι οποίες οδηγούν τον συγγραφέα στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών η ποινή έχει αποτύχει ως όργανο αντεγκληματικής πολιτικής. Αναφερόμενος στο ειδικοπροληπτικό επίπεδο, παρατηρεί ότι η εμπλοκή του χρήστη στην ποινική διαδικασία έχει σοβαρότερες συνέπειες από τη χρήση αυτή καθ' εαυτή. Σ' αυτό το πλαίσιο, γίνεται ειδική αναφορά στη φυλακή και επισημαίνονται οι εγγενείς αδυναμίες του θεσμού ενόψει του στόχου της ειδικής πρόληψης. Στο σημείο αυτό, ας μου επιτραπεί να ανοίξω μία παρένθεση, συνδέοντας αυτή την προβληματική με το θέμα του σκοτεινού αριθ-

μού. Να επισημάνω, λοιπόν, ότι η περίπτωση της χρήσης ναρκωτικών ως πράξης αυτοπροσβολής, έχει ένα τεράστιο σκοτεινό αριθμό. Είναι, λοιπόν, μία από τις πιο ενδεικτικές περιπτώσεις της συμβολικής λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης, η οποία δημιουργεί και αναπαράγει το στερεότυπο του χρήστη ναρκωτικών στο οποίο επικεντρώνεται η κοινή αποστροφή: τις συνέπειες της ποινικής καταστολής τις υφίσταται ένας πολύ μικρός και καθόλου αντιπροσωπευτικός του συνόλου αριθμός ατόμων, του οποίου αναπαράγονται τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά (ας μην ξεχνάμε ότι, με βάση τα δεδομένα σχετικών ερευνών, οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινικής καταστολής στην μετέπειτα ζωή του ατόμου είναι κατά πολύ σοβαρότερες στην περίπτωση ομάδων ή ατόμων προερχόμενων από τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα, τα οποία εξάλλου, αποτελούν και την συνήθη «πελατεία» του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, ενώ μέσα από την αποτυχία της ποινικής ή «θεραπευτικής» παρέμβασης αναπαράγονται τα χαρακτηριστικά του ανιάτου, του αβελτίωτου, του άβουλου. Αν συνδέσουμε, δε, την ποινική καταστολή και με την εγκληματικότητα του χρήστη ναρκωτικών, η εικόνα ολοκληρώνεται και είναι αυτή που νομιμοποιεί την εμμονή σε βασικά κατασταλτικές επιλογές.

Επιστρέφοντας στο έργο του Νίκου Παρασκευόπουλου, έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε τις παρατηρήσεις του σε σχέση και με την γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής. Ο συγγραφέας, αναφερόμενο στην εμπειρία και άλλων χωρών, υπογραμμίζει την έλλειψη θετικών αποτελεσμάτων προς αυτή την κατεύθυνση, επισημαίνοντας παράλληλα ότι διάφορες από τις δυσλειτουργικές εκφάνσεις του φαινομένου, απορρέουν από το ίδιο το γεγονός της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών (αύξηση κινήτρων κέρδους, σχέση εξάρτησης χρήση και εμπόρου ναρκωτικών, εξώθηση του χρήστη στο κοινωνικό περιθώριο και την εγκληματικότητα, κλπ.). Αντίθετα, η εμπειρία της εφαρμογής εναλλακτικών μορφών ελέγχου του προβλήματος, καταδεικνύει την ανάγκη αναζήτησης λύσεων προς άλλες κατευθύνσεις, οι οποίες παρουσιάζουν μία δυναμική ως προς τα αποτελέσματά τους. Έτσι, με βάση την ανάλυσή του, η ενδεχόμενη αποποινικοποίηση θα οδηγούσε σε μείωση των τιμών των ναρκωτικών, πλήττοντας έτσι το παράνομο εμπόριο, θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για καλύτερη περίθαλψη όσων εκ των χρηστών έχουν ανάγκη, θα έπαυαν να ωθούνται οι χρήστες στο κοινωνικό περιθώριο και το έγκλημα, κλπ.

Όσον αφορά, τέλος, στην ανταποδοτική λειτουργία της ποινής, ο Νίκος Παρασκευόπουλος λέει χαρακτηριστικά ότι ανταπόδοση σε αυτοπροσβολή δεν μπορεί να βοηθεί ούτε λογικά ούτε κοινωνικά.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα του, καταλήγει ότι η πιεστική ανάγκη για καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών «δεν έχει αποδειχθεί ότι εξυπηρετείται από την ποινικοποίηση της χρήσης που

δεν ξεπερνά τα όρια της αυτοπροβολής: τα γενικοπροληπτικά αποτελέσματα αυτής της ποινικοποίησης στην Ελλάδα μέχρι σήμερα δεν είναι θετικά, ενώ η διεθνής σχετική εμπειρία δεν έχει καταλήξει σε σαφή ή ενιαία συμπεράσματα. Οποσοδήποτε, όμως, αρνητικά είναι τα ειδικοπροληπτικά αποτελέσματα της ποινικοποίησης: η φυλακή όχι μόνον δεν σώζει ή δεν «βελτιώνει» τον χρήστη, αλλά επιδεινώνει δραματικά την κατάστασή του» (σελ. 44).

Από την δεύτερη ενότητα της οποίας σημείο αναφοράς είναι το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σχολιασμός των διατάξεων του Ν1729/87, οι οποίες, θεωρητικά, καταγράφουν σε νομοθετικό επίπεδο την αλλαγή των κοινωνικών στάσεων απέναντι στον χρήστη ναρκωτικών και τον τοξικομανή: η εικόνα του εγκληματία αντικαθίσταται από αυτή του άρρωστου.

Από την ανάλυση των σχετικών άρθρων, όπως επισημαίνει και ο Νίκος Παρασκευόπουλος, προκύπτει η βασική αντίφαση την οποία ενέχει ο εξαναγκασμός στην θεραπεία. Επισημαίνεται, κατά συνέπεια, η σύγχυση μεταξύ ποινής και θεραπείας: η αναγκαστική θεραπεία, ανεξάρτητα του νομικού χαρακτηρισμού της, εντάσσεται σ' ένα πλαίσιο μεταχείρισης εγκληματία μάλλον παρά αρρώστου.

Η αντίφαση αυτή προκύπτει με κάθε σαφήνεια από τις διατάξεις του άρθρου 14, που προβλέπει την υποχρεωτική θαρπεία του εξαρτημένου χρήστη, αλλά δεν λείπει και από τις διατάξεις του άρθρου 12 § 2 που αφορά στους αρχάριους μη εξαρτημένους χρήστες και προβλέπει τη δυνατότητα να επιβληθεί αντί ποινής το μέτρο της παρακολούθησης ειδικού συμβουλευτικού προγράμματος. Και στις δύο περιπτώσεις αγνοείται μία βασική αρχή, η οποία θα πρέπει να διέπει κάθε πρόγραμμα θεραπευτικής ή υποστηρικτικής παρέμβασης: η ύπαρξη κινήτρου από μέρους του θεραπευόμενου.

Ειδική αναφορά γίνεται και στο άρθρο 26 του ίδιου νόμου, του οποίου η βασική ιδέα είναι μη κατασταλτική, δεδομένου ότι προβλέπει για τον εξαρτημένο χρήστη τη δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη εάν απευθυνθεί οικειοθελώς, γίνει δεκτός και ολοκληρώσει με επιτυχία το πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ (§ 2) και την υπαγωγή στη ρύθμιση αυτή καταδίκων μετά από αίτησή τους (§6). Ο Νίκος Παρασκευόπουλος, αναγνωρίζοντας τη θετική κατεύθυνση στην οποία κινείται από το άρθρο, επισημαίνει ωστόσο κάποιες αντινομίες καθώς και ερμηνευτικά και πρακτικά προβλήματα τα οποία δυσκολεύουν την εφαρμογή του. Γενικότερα, επισημαίνονται δυσκολίες ερμηνείας και εφαρμογής στο συνολικότερο πλαίσιο ποινικής ή / και θεραπευτικής μεταχείρισης των διαφόρων κατηγοριών ατόμων που κάνουν χρήση ναρκωτικών, που ακυρώνουν την εμβέλεια των κάποιων θετικών ρυθμίσεων οι οποίες παρενεβλήθησαν σ' ένα βασικά κατασταλτικό θεσμικό πλαίσιο. Παράλληλα, οι αντιφάσεις και οι ασάφειες στη διαπίστωση της

εξάρτησης, μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα να τύχουν ευνοϊκής μεταχείρισης άτομα τα οποία στην πραγματικότητα δεν είναι εξαρτημένα, με βάση ρυθμίσεις οι οποίες ταιριάζουν σε περιπτώσεις μικρεμπόρων που είναι τοξικομανείς. Η σύγκυση μεταξύ ποινής και θεραπείας επισημαίνεται και σε άλλες ρυθμίσεις του ίδιου νόμου, ενώ στα πλαίσια των ερμηνευτικών παρατηρήσεων, τίθενται μία σειρά από ενδιαφέροντα ερωτήματα όπως αυτό που αφορά στους λόγους απαλλαγής του εξαρτημένου χρήστη από την ποινή.

Στα συμπεράσματα του ο Νίκος Παρασκευόπουλος διαπιστώνει ότι «Η μέχρι σήμερα ποινική πολιτική του νομοθέτη ειδικά στο θέμα της χρήσης ναρκωτικών δεν έχει εμφανίσει θετικά αποτελέσματα: δεν κατορθώνει να επενεργεί στα αίτια και τους βασικούς όρους εμφάνισης του προβλήματος, ούτε έχει περιορίσει την έκτασή του. Από την άλλη πλευρά τραυματίζει σε ορισμένες περιπτώσεις βασικές φιλελεύθερες δικαιοκτικές αρχές, εμφυτευμένες στο ελληνικό αλλά και σε άλλα ευρωπαϊκά δίκαια ήδη από τον προηγούμενο αιώνα. Ακόμα και οι ατέλειες εκείνες του ισχύοντος Ν. 1729/87 που φαίνονται με πρώτη ματιά καθαρά νομοτεχνικές και ανεξάρτητες από τη συγκεκριμένη κατασταλτική φιλοσοφία του, στην πραγματικότητα συνδέονται με αυτή».

Αναμφισβήτητα το έργο του Νίκου Παρασκευόπουλου αποτελεί μία πολύ σημαντική συμβολή στο χώρο της μελέτης του προβλήματος των ναρκωτικών. Ωστόσο, δεν θα μπορούσα να αποφύγω μία ασήμαντη, ίσως, παρατήρηση που αφορά στο τελικό σημείο των σκέψεων του, όπου αναφέρεται παρεμπιπτόντως ο ρόλος της οικογένειας ως σημαντικού παράγοντα διαμόρφωσης του προβλήματος. Όπως λέει, «σημαντικός παράγοντας για τη διαμόρφωση του (του προβλήματος των ναρκωτικών) θα είναι η ελληνική οικογένεια: η στοργή ή η αυταρχικότητά της, το ουσιαστικό ενδιαφέρον ή η εξουσιαστική της στάση απέναντι στα προβλήματα της νέας γενιάς». Πιστεύω ότι η έμφαση στον παράγοντα οικογένεια συρρικνώνει εξαιρετικά την προβληματική γύρω από τους προσδιοριστικούς παράγοντες του προβλήματος. Κι αν μην ξεχνάμε ότι η οικογένεια έχει λειτουργήσει κατά κόρον ως αποδιοπομπαίος τράγος αποενοχοποιώντας τους βασικούς κοινωνικούς μηχανισμούς παραγωγής του προβλήματος. Εν πάση περιπτώσει, στο έργο δεν επιχειρείται μία συστηματική αιτιολογική προσέγγιση και μ' αυτή την έννοια δεν προσδιορίζεται και το γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται αυτή η παρατήρηση του συγγραφέα. Μία συνολική προσέγγιση ίσως έδινε μία άλλη διάσταση σ' αυτό τον μεμονωμένο παράγοντα.